

3. Карамушка Л. Психологія управління: Навч. посіб. / Л. Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
4. Мартиненко М.М. Основи менеджменту: Підручник / М.М. Мартиненко. – К.: Каравела, 2005. – 496 с.
5. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник / Ф.І. Хміль. – К.: Академвидав, 2003. – 608 с.
6. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 365 с.

УДК 372.32

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ

Шапаренко Х.А., Рибка Ю.В.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

В статті зазначається, що духовний розвиток дошкільників є основою полікультурного виховання. Розкриваються педагогічні умови забезпечення духовного розвитку дітей старшого дошкільного віку як складової полікультурного виховання засобами психогімнастики та казкотерапії.

Ключові слова: духовний розвиток, полікультурне виховання, психогімнастика, казкотерапія.

В статье отмечается, что духовное развитие дошкольников является основой поликультурного воспитания. Раскрываются педагогические условия обеспечения духовного развития детей старшего дошкольного возраста как составляющей поликультурного воспитания способами психогимнастики и сказкотерапии.

Ключевые слова: духовное развитие, поликультурное воспитание, психогимнастика, сказкотерапия.

In the article marked, that spiritual development of under-fives is basis of multicultural education. Disclosed pedagogical conditions to ensure the spiritual development of children under school age as part of a multicultural upbringing education by facilities psychogymnastics, fairy tale therapy.

Keywords: spiritual development, multicultural education, psychogymnastics, fairy tale therapy.

Постановка проблеми. Особливістю XXI століття є тенденція до формування полікультурного простору в умовах глобалізаційно-інформаційних змін суспільства, що ініціює обговорення питання виховання громадянина, здатного до відродження, збереження та примноження добробуту Батьківщини, цінностей вітчизняної культури. До цього покликане полікультурне виховання як складноорганізована система, в якій не просто сумарно представлена різноманітність культур, а мають місце різні культурні прояви на рівні нації, етносу, конфесій, рас, статевих, соціальних та інших відмінностей. При цьому вони взаємодіють, доповнюючи та збагачуючи один одного, на основі принципів гуманізму.

Загальновідомо, що активне залучення людини до надбань національної культури, прищеплення загальнолюдських цінностей, розвиток моральності, толерантності, гуманізму сприяє не лише пробудженню національної самосвідомості особистості, а й її духовному зростанню.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням проблеми полікультурного виховання займалися такі зарубіжні учені як Д. Бенкс, Ж. Гей, С. Ніето, П. Фрере та ін. Серед вітчизняних дослідників окремі аспекти полікультурної освіти вивчали О. Гукаленко, І. Лощенова, О. Сухомлинська, Н. Терентьева, Г. Філіпчук та інші.

Філософські та культурологічні аспекти з позицій української державності, ідеалів і норм загальнолюдських цінностей, співіснування різних національностей висвітлювалися Г. Ващенком, В. Винниченком, Б. Грінченком, М. Грушевським, М. Драгомановим, І. Огієнком, К. Ушинським. Так, у роботах Ю. Бромлея, М. Євтуха, В. Заслуженюка, В. Присакаря, О. Римаренка, П. Толочка О. Гаганової, О. Джуринського,

М. Красовицького, А. Ліферова, А. Реана, А. Шмельова привернуто увагу до необхідності розробки теорії етносу й міжнаціональних відносин. Автори досліджують питання співвідношення держави й нації, систему форм і засобів міжнаціонального спілкування, етнічну толерантність у зв'язку з духовним розвитком дітей та молоді, особливості етнонаціональної політики на сучасному етапі розвитку країни тощо.

У результаті вивчення феномену полікультурності українськими науковцями (І. Лощенова, Н. Терентьева та інші) було встановлено, що полікультурне виховання – це одночасне набуття знань та відповідне виховання, «передача більш точної та докладної інформації при повазі до груп меншин, подоланні упереджень та заохоченні терпимості, сприянні досягнень ідеалів демократії та плюралізму» [6].

Проблема формування духовності здавна є важливим предметом філософського дискурсу, однією з найбільш вагомих проблем та найскладнішим феноменом суспільного поступу. Дослідження (Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та інші) показують, що залучення особистості до культури вже в дошкільному віці відбувається через привласнення суспільно-історичного досвіду, втіленого в матеріальних і духовних цінностях, засвоюється в активній творчій діяльності.

Метою нашої статті є розкриття особливостей розвитку духовності як одного з пріоритетних напрямків полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вимог Базової програми виховання дитини дошкільного віку «Я у світі» перед дошкільними навчальними закладами постає завдання забезпечення виховання майбутнього громадянина здатного до демократичного світогляду та культури, який дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє визначити, що *полікультурність* дитини дошкільного віку передбачає сформованість здатності сприймати розмаїття культур, здатність дошкільного навчального закладу створити умови для формування толерантності, а це, у

свою чергу, сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості [4].

У межах нашого дослідження ми передбачаємо, що духовний розвиток дошкільників є основою полікультурного виховання.

А. Богуш досліджує духовний розвиток особистості як «ієрархію мети, мотивів та потреб, виходячи з яких особистість оцінює себе, інших, довкілля, і найсуттєвішими для духовного розвитку є такі потреби: самоповага, пізнання світу, себе, сенс життя, сприймання та створення краси, здійснення добра та справедливості, досягнення психологічної досконалості» [2].

У свою чергу В. Войноясенецький розуміє духовність як опанування людиною вищими духовними цінностями з погляду розуміння нею та сприйняття своєї єдності з Богом, які виявляються у співпереживанні, співчуттях, моральній готовності співпрацювати в ім'я добротності, вищих ідеалів, любові сповідань [4].

Узагальнюючи дані наукових розвідок під *духовністю* ми розуміємо прагнення до найвищих гуманістичних ідеалів (правдивість, справедливість, доброзичливість); пізнання світу, себе, сенсу та призначення свого життя; переважання альтруїстичних мотивів у поведінці, готовність поступитися власними інтересами; бажання безкорисливо робити добро і триматися якомога далі від зла.

Процес формування духовного розвитку необхідно починати з дошкільного дитинства. Успішність цього процесу залежить від єдності духовних цінностей і поведінки. Визначальну роль у цьому процесі відіграє дорослий як «соціальний провідник», зразок для наслідування, організатора соціального досвіду [1].

Для вирішення проблеми духовного розвитку дітей дошкільного віку як складової полікультурного виховання дітей дошкільного віку є важливим розв'язання таких завдань:

1) формування планетарного світогляду, базової культури особистості; орієнтація на національні й загальнолюдські моральні цінності, на важливі досягнення людської цивілізації;

2) глибоке й різнобічне оволодіння молоддю культурою свого народу; формування у підростаючого покоління уявлень про різноманітність культур у світі та Україні, виховання миролюбності, віротерпимості,

позитивного ставлення до культурних відмінностей;

3) культивування шанобливого ставлення до людей як представників різних культур та субкультур; розвиток толерантності, вмінь та навичок продуктивної взаємодії з носіями інших культур.

Дошкільні освітні установи можуть допомогти дитині раніше й глибше зрозуміти, усвідомити й оцінити і її власну культуру, враховуючи той факт, що сукупність духовних цінностей складає культурний код народу (Ю. Чеботарьов).

Дошкільний вік – це початок становлення особистості, це період, коли в дитини починає формуватися мораль та образ власного «Я», виникає потреба досягнути явища суспільного життя. І те, що закладено в цей період, згодом як квітка розквітає і плодоносить. В цьому віці інтенсивно розвивається пізнавальна, почуттєво-емоційна, творча сфера особистості, образне мислення, формуються такі особистісні якості як: доброта, щирість, сердечність, чесність, милосердя, відвертість, відкритість, радісне сприймання життя тощо. Цей важливий аспект зафіксовано в Концепції дошкільного виховання в Україні, в якій сформульована мета дошкільного виховання – «формування основ духовної особистості» та провідні завдання – «пробудити у дитини духовне начало, розвинути його як домінуюче в структурі особистості», прищепити «загальнолюдські морально-етичні цінності, зокрема такі якості, як доброта, чуйність, милосердя, людяність, справедливість, правдивість, сумлінність, чесність, гідність, громадянськість, повага й гуманне ставлення до людей різних національностей». У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні зазначено, що сфера життєдіяльності «Люди» формує соціальну компетентність: навички соціальної поведінки, свідоме ставлення до себе як до рівної з іншими людьми особистості, інтерес до людей та спілкування з ними, готовність сприймати соціальний досвід, співпереживання, співчуття, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

Серед головних педагогічних умов, що мають забезпечити духовний розвиток особистості дошкільника ми визначаємо наступні:

1. Основою взаємодії вихователя і дітей, дітей і батьків, дітей у власній субкультурі повинні бути любов, намагання творити добро. Оскільки любов, благодіяння, милосердя – це сфера прояву людського

духу, то й дітей привчають до того, що ці чесноти мають виявлятися в їхньому житті щоденно і не повинні залежати від власних симпатій чи антипатій до інших. Вихователь має лише добирати адекватні засоби впливу на дітей, щоб пробуджувати вищі духовні почуття.

2. Розуміння того, що гуманне ставлення до людей, які нас оточують (в якому ми визначаємо себе «не вище і не нижче всіх інших людей», а рівними їм за спільною нам усім людською гідністю), є саме та сфера, в якій виховується в дитині почуття правди і справедливості. Привчити дитину розуміти душевний стан інших людей, ставити себе на місце скривдженого і відчувати те, що відчуває він, – означає дати дитині можливість бути завжди справедливою. Але для того, щоб ця можливість перетворилася в дійсність, треба, аби дитина не тільки розуміла свою неправоту, а й щоб для неї було нестерпно почуватися неправою, тобто необхідно розвивати в дитині здібність самооцінки і відроджене прагнення до істинної досконалості.

3. Забезпечення дітей відповідними знаннями і уміннями, а саме: збагачувати наочно-чуттєві уявлення дитини про духові цінності; сприяти розумінню того яке велике значення має дотримання моральних правил; учити розрізняти позитивні і негативні вчинки, давати їм оцінку; закріплювати вміння дотримуватися моральних правил у повсякденному житті; узагальнювати та систематизувати уявлення дітей про чуйність, доброзичливість, допомогу тим, хто її потребує, і кому вони під силу її надати.

4. Дотримання відповідних дидактичних принципів, а саме: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; додержання цілеспрямованості, систематичності, послідовності у подачі завдань щодо формування моральних якостей; комплексність у процесі ознайомлення з духовними цінностями; співпраця педагогів з батьками, громадськістю; дотримання самим дорослим духовних цінностей.

5. Визначення засобів формування духовного розвитку, а саме: спілкування з однолітками, художні засоби, позитивний приклад дорослого, продуктивна діяльність, розвивальне середовище, проведення етичних бесід.

6. Добір відповідних форм роботи з дітьми дошкільного віку, а саме: розвивальні ігри; вправи; етюди; заняття; розгляд малюнків, картин,

ілюстрацій і фотографій; читання художніх творів; розповідь педагога і дітей; придумування історій, розучування віршів, бесіди; зображувальна діяльність; вправи для розвитку емпатії; заняття з психогімнастики; заняття з казкотерапії.

З метою духовного розвитку дошкільників застосовується варіативна методика, яка передбачає використання занять з психогімнастики, казкотерапії, творчих ігор, психогімнастичних вправ.

Психогімнастика – це курс спеціальних занять (етюдів, ігор, вправ), спрямованих на розвиток і корекцію різноманітних сторін психіки дитини (як її пізавальної і емоційно-особистісної сфери). Психогімнастика спрямована на подолання дітьми бар'єрів у спілкуванні, краще зрозуміти себе та інших, знімати психічне навантаження, надає можливість для самовираження, діти вивчають різні емоції та навчаються володіти ними, опановують абетку вияву емоцій [9].

Казкотерапія – це форма пізнання та лікування душі. Казкотерапія досліджує казки як форму існування та прояву психічних процесів і створює казки, які позитивно впливають на психіку. Принципи казкотерапевтичної психодіагностики, корекції і розвитку близькі до принципів гуманістичної, позитивної терапії:

1. Під психодіагностикою за допомогою «казкових» прийомів мається на увазі проектна діагностика, що описує як цілісну картину особи, так і окремі її проблемні і потенційні елементи.

2. Під казкотерапевтичною корекцією розуміється систематичне посилення потенційності і творчих здібностей людини, за рахунок якої відбувається подолання проблемних елементів.

3. Казкотерапевтична корекція виключає директивну зміну негативних форм поведінки. Замість цього пропонується принцип «розширення спектру альтернативних реакцій» [8].

Вищезначена методика передбачає чотири етапи: мотиваційний, інформаційний, репродуктивний та творчий.

Мотиваційний етап передбачає вироблення у дітей бажання робити добрі вчинки, робити іншим приємно, набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду, формування емоційно-ціннісної системи за допомогою методів психогімнастики. Наприклад *психогімнастична вправа «Добрі слова»*.

Мета: формувати в дітей почуття емпатії, бажання робити іншим приємно, формувати в дитини емоційно-ціннісної системи.

Опис гри: До дітей в гості прийшов ведмедик, але він сумний в нього нема настрою, вихователь пропонує дітям сказати добрі слова ведмедику, щоб розвеселити його.

Завдання *інформаційного етапу* передбачає формування в дітей поняття про духовні цінності шляхом оцінно-етичних коментарів художніх творів, набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду на основі художнього аналізу літературних творів. Наприклад заняття з казкотерапії на тему «Снівчуття».

Мета: Ознайомити з духовно-ціннісною рисою співчуття, шляхом оцінно-етичних коментарів художніх творів. Спонукає до висновків, що добрі вчинки є частиною нашого духовного світу.

Хід заняття:

Читання казки В.О.Сухомлинського «Як метелик напився березового соку»

Бесіда за змістом. Звідки вилетів метелик? Чому у нього паморочилося в голові? Чому у метелика не було сил? Хто порятував метелика?

Що сталося б з метеликом, коли б Берізка не дала йому соку?

Оцініть вчинок берізки.

Якою можна назвати Берізку

Метою *репродуктивного етапу* є, на основі психогімнастичних вправ формувати в дітей рефлексію, вміння робити добрі вчинки, застосовувати досвід попередньо набутих знань. Виховувати бажання допомагати іншим. Наприклад *психогімнастична вправа* «Кошик добрих справ»

Мета: Формувати в дітей рефлексію, вміння робити добрі вчинки. Виховувати бажання допомагати іншим.

Опис вправи: До дітей в гості завітав чарівник з чарівної країни, з кошиком, в який діти повинні покласти добрі справи.

Творчий етап забезпечує формування в дітей колективних відносин на основі духовних цінностей під час творчої роботи. Наприклад «Складання казки про духовні цінності «Наші скарби».

Мета: Узагальнення знань дітей про духовні цінності людей. Формувати вміння складати розповідь з декількох речень за опорними словами. Розвивати в дітей творчість, зв'язне мовлення. Виховувати в дітей бажання використовувати духовні цінності в житті.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, досвід організації методики формування духовного розвитку дошкільників показав, що в процесі проведення вправ дошкільники стають більш уважними один до одного, помічають дії і настрої інших, прагнуть допомогти і підтримати партнерів.

У подальшому ми продовжимо роботу щодо розкриття умов роботи з дітьми старшого дошкільного віку в полікультурного середовища, а саме: побудова і планування формі видів діяльності, відповідно до загальних пріоритетів і цілей ДНЗ; сприяння ствердженню загальнолюдських цінностей, ідеалів добра, краси й гуманізму в душі кожної дитини за допомогою методів навчання мови й засобів етнографічної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. – 2-ге вид., випр. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
2. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. / Алла Богуш, Неллі Лисенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища шк., 2002. – 406 с.
3. Долженко В.А. Проблема виховання духовних цінностей / В.А. Долженко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. / Гол.ред. Г.П. Шевченко. – Вип. 6(12). – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2005. – С. 38-45.
4. Крутій К.Л. Технологія формування полікультурної особистості (конспекти занять з українського народознавства з дітьми старшого дошкільного віку) / К.Л. Крутій, Н. І. Котій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД. 2010. – 220 с.
5. Марінушкіна О.Є. Коекційні програми на допомогу практичному психологу днз / укладач О.Є. Марінушкіна, Г.В. Замазій. – Х.: Видав. група «Основа», 2008 – 204 с.
6. Степаненко І.В. Духовність і життєва компетентність / І.В. Степаненко // Філософська думка. – 2005. – № 6. – С. 40-55.